

Kapak

Paris'te bir Amerikalı

Emre Aracı, klasik yapıdaki eserlerine caz unsurları katmasıyla öne çıkan, Amerikan senfonik ve vokal müziğinin en önemli isimlerinden George Gershwin'in hayat hikâyesinin uğrak noktalarının izini, bestecinin 1928 yılında bestelediği ve 1951 yılında Vincente Minelli'nin direktörlüğünde görkemli bir filme dönüştürülen *Paris'te Bir Amerikalı* adlı eserinin ışığında sürüyor.

Paris'te bir Amerikalı'yı Londra'da bir Türk olarak izliyorum; meşhur Oxford Street'in Doğu ucunun hemen bitiminde, yakında açılacak olan mor renkli Elizabeth tren hattının şantiye alanına çevirdiği Tottenham Court Road'la kesiştiği yoğun kavşakta bulunan Dominion Tiyatrosu'nun sahnesinde üç boyutlu ve simli rengârenk Noel tebrik kartları gibi açıp kapanarak durmadan değişen dekorlar bizi bir kış gecesinde bir anda Londra'dan Paris'e, Thames kıyısından Seine kıyısına, Big Ben'den Eyfel Kulesi'ne ve o ayın Bay Eyfel'in yarattığı Hürriyet Abidesi'nin yuvası New York City'ye ve

1930'larda Tottenham Court Road ve sağda Dominion Tiyatrosu.

ışıkların hiç sönmediği Radio City Hall'a taşıyor. Craig Lucas'ın kitabından adapte edilerek Christopher Wheeldon'un koreografisini hazırlayarak yönettiği müzikal bir tür baleye, 1951'in meşhur filmi yepyeni bir boyuta dönüşürken, 1950'lerin Paris'inde talihlerini bu şehirde arayıp bulmaya gelmiş sanatçı kolonisinin akıbeti o devrin müziğinde, bohem şıklığında, hâlâ masum bir dünyanın kepeğinde yoğrulurken, bulunan ve

kaybedilen turfanda aşklar yepyeni etiketlerle ruhlarda ömür tazeleyerek yeniden canlılık kazanırken içinde bulunduğumuz bu tiyatronun da sanki o sahnedeki bir dekorun parçası olduğunu düşünmeden kendini alamıyor insan.

Dominion Tiyatrosu'nun eski bir programından detay.

City Lights filminin prömiyeri 1931'de Dominion Tiyatrosu'nda yapılmıştı.

Dominion Tiyatrosu 3 Ekim 1929'da kapılarını ilk olarak açtığı zaman belki de o akşam karşımızdaki sahnede beliren insan profillerini gerçekten de bağırna basmıştı; belki de bu yüzden bizlere şimdi böylesine şefkatle kucak açabiliyordu. Görgü denilen şeyin, insanlar için geçerli olduğu kadar, sanki görmüş geçirmiş binaların da ruhlarında yaşattığı bir olgu olduğunu düşünmeden edemiyorum nedense. Bununla birlikte olgunluk mertebesine ulaşmayı başarabilmiş her insan gibi Dominion'un kaderi de hayatın dikenli yollarından geçmemiş değildi. Tiyatro açıldıktan kısa bir süre sonra dünya Büyük Buhran'a girince Dominion da kendini büyük bir sinema salonu olarak yeniden keşfetmek durumunda kalmıştı. Ama ne sinemaydı burası! Charlie Chaplin'in

City Lights filminin prömiyeri 1931'de burada yapıldığı zaman büyük komedyenin kendisi de seyirciler arasındaydı. Üstelik tiyatrodaki şerefine verilen smokinli akşam yemeğine Winston Churchill de katılmıştı ve hatta o an siyah beyaz bir fotoğraf karesinde saklı kalmıştı. Dominion uzun süreler sinema olarak hizmete vermeye devam edecekti. Roger ve Hammerstein'in *South Pacific*'i 1958'de film olarak çevrildikten sonra dört yıl 22 hafta boyunca Dominion'da kesintisiz gösterilmişti. 1965'te ise *Sound of Music*'in film adaptasyonunun prömiyeri burada yapıldı.

1990'lara gelindiğinde ise Dominion'u çok daha farklı bir akıbet bekliyordu. Binaların yıkılarak yerine otopark yapılmasının ekonomik anlamda çok daha cazip olduğuna karar verilmişti. Tam da yıkım ekipleri binaya girmek üzereydiler ki sanatçılar ve sanatseverler tarafından başlatılan etkin bir kampanya mucizevi bir şekilde

New York'a gelen her göçmeni karşılayan Hürriyet Abidesi, 1890'lar.

Dominion'u son anda yıkılmaktan kurtardı. Arazileri sonradan katli otoparklara dönüşen yitlik tiyatroları bilen birisi olarak bu etkin kampanyayı o devir sürdürmüş olanlara ve kazanmış oldukları zafere şükretmemek imkânsız. Dışarıda 2017 Londra'sının sesleri: metro kapısında biteviye davul çalan bir Afrikalı, homurdanarak geçen iki katlı belediye otobüsleri, ambulans sirenleri, yaya geçidindeki ışık her kırmızıya döndüğünde ve yürüyen o yeşil adam belirdiğinde körler için çalan ve uzaktan kesik kesik kulağı tırmalayan o sinyallerin uğultusu... Bir şehrin sesleri, gözlerimiz kapalı da olsa nasıl da bize o an nerede olduğumuzu derhal hissettirirler! Onlar birer enerjidir esasında; küçük dalgalar hâlinde üzerimize çarparlar ve belki de Thames Irmağı'nın gri-yeşil sularının

aksinden daha ziyade, ya da her adım attığımızda cep telefonumuzda hareket eden o mavi noktanın tespit ettiği ve Google haritasının bize çizdiği rotadan çok daha kuvvetli yönümüzü bulmamızda arkadaşlardır. Bu yüzden de bu sesler bir besteye dönüştüğü zaman nerede olursak olalım, bizleri yaratıcısının göz ve kulaklarından zaptedilmiş sensörlerle o yıllara ve o şehre götürürler. Eğer o akşam Londra'daki bu sesleri George Gershwin 1920'lerin Paris'inde duymuş olsaydı eminim Champs-Élysées'de gidip gelen o eski taksilerin pompalı kornaları gibi onlar da partiyonundaki yerlerini bulurlardı.

Gershwin *Paris'te bir Amerikalı'yı* Alman asıllı Amerikan orkestra şefi ve besteci Walter Damrosch'un siparişi üzerine 1928'te bestelemiş ve eserin prömiyeri aynı yılın 13 Aralık günü Carnegie Hall'da Damrosch idaresindeki New York Filarmoni Orkestrası tarafından gerçekleştirilmişti. Bu bestesi

Gershwin kardeşler; George ve Ira

Gershwin'in hayata atıldığı Tin Pan Alley

Gershwin, Time dergisinin kapağında, 20 Temmuz 1925

için Gershwin "Amacım Paris'te bir Amerikalı ziyaretçinin Fransız havasını içine alarak kulağına gelen çeşitli sokak sesleri arasında şehri dolaşırken edindiği intibaları betimlemek." tanımını yapmıştı. O ziyaretçi hiç şüphesiz ki bestecinin kendisiydi ve prömiyerdan sonra müzik eleştirmeni Isaac Goldberg eseri Debussy'nin meşhur bestesine gönderme yaparak "Bir Faun'un Amerikan öğleden sonrası" olarak tanımlamıştı. Gershwin henüz 30 yaşında, kariyerinin doruk noktasında, ama ne yazık ki kısa ömründen geriye kalan dokuz yılın da başındaydı. St. Petersburg'lu bir Musevi olan ve ayakkabı tamirciliği yapan Moishe Gershowitz Rusya'dan Amerika'ya göçerken gün gelip de böyle bir oğlunun olacağını ve Paris'te bir Amerikalı'yı canlandıracağını bilebilir miydi? Yeni bir hayat arayışıyla Amerika'ya gelen baba Gershwin, yeni dünya kıtasına adım atmadan önce gemi New York'a doğru yaklaşırken o kadar heyecanlanmıştı ki güverteden sarkınca başındaki şapka uçup okyanusa gitmiş ve içinde yazılı olan, ailenin Amerika'daki tek kantağının adresini de beraberinde alıp götürmüştü.

Moishe Gershowitz'in Amerika'daki yeni hayatına adapte olarak adını Morris Gershwine olarak değiştirmesi uzun sürmedi.

Maurice Ravel, Gershwin'i öğrenci olarak kabul etmedi.

St. Petersburg'lu bir Musevi olan ve ayakkabı tamirciliği yapan Moishe Gershowitz Rusya'dan Amerika'ya göçerken gün gelip de böyle bir oğlunun olacağını ve Paris'te bir Amerikalı'yı canlandıracağını bilebilir miydi?

(Sondaki 'e' harfinden ilerleyen yıllarda vazgeçilecekti.) Rusya'dan tanıdığı ve kendisinden önce ailesiyle birlikte Amerika'ya göçen Roza Bruskina'yla New York'ta 1895'te evlendi. 1896'da ilk oğulları Ira doğdu ve Brooklyn semtinde 242 Snediker Avenue adresine taşındıktan sonra 1898'de George dünyaya geldi. Morris yaptığı pek çok iş arasında Bowery'de bir Türk hamamı işletmesini de almıştı ki bir süre Ira burada idareci olarak çalışacaktı. Doğrusu Gershwin'in babasının New York'ta bir Türk hamamı işlettiğini okumak beklenmedik bir biyografik bilgi olarak karşımıza çıkıyor. Gershwinler müzisyen bir aile değildi, ancak eve ağabey Ira için bir piyano satın alındığında küçük George'un ilgisi ve gösterdiği maharet herkesin dikkatini çekmişti. 14 yaşında özel dersler almaya başladı ve öğretmeni Charles Hambitzer onun dehasını görmekte gecikmedi. 1913'te 15 yaşında okuldan ayrıldığı zaman New York'un nota yayınevlerinin bulunduğu Tin Pan Alley'de piyano çalmaya başladı. O zamanlar yeni piyasaya çıkan popüler şarkıları tanıtmak için piyanistler yayınevlerinin mağazalarında müşterilere arzu ettikleri eserleri piyanoda deşifre ederek çalar ve söylerlerdi. Gershwin de vaktinin çoğunu New York'ta nota yayıncılığının kalbinin attığı

New York'ta Ravel'in doğum günü; besteci piyanoda, en sağda Gershwin, 8 Mart 1928.

Amatör bir ressam da olan Gershwin Schoenberg'in portresini yaparken.

Gershwin'in Paris'te satın aldığı pompalı taksi kornaları.

bu mahallede piyano başında emprovizasyonlar yaparak geçiriyordu. 17 yaşında ise burada kurduğu bağlantılar sonucu *When You Want'em, You Can't Get'em* adlı ilk şarkısı basıldı. O sıralarda müzik direktörü William Daly'le tanışması Broadway için ortaklaşa müzikaller yazmalarıyla sonuçlandı ki bunlardan en meşhuru *Piccadilly to Broadway* (1922) oldu.

Gershwin'in piyanodaki teknik mahareti, caz ve blues müziğinin zengin akorlarını kulaklara hitap eden melodilerinde kullanışı ona kısa zamanda popüler müzik dünyasında kişisel bir yer kazandırmıştı, ama niyeti klasik anlamda ciddi kompozitörlerin kulvarında eserler verebilmektir. 1924'te *Rhapsody in Blue* yazıldığında ve aynı yıl *An Experiment in Modern Music* (*Bir Modern Müzik Denemesi*) adını taşıyan ve Sergei Rachmaninoff'un da dinleyiciler arasında bulunduğu bir konserde bestecinin solistliğinde 12 Şubat'ta Aeolian Hall'da ilk defa seslendirildiğinde Gershwin'in sadece popüler salon müziği şarkılarının bestecisi olmadığı ispatlanmıştı. Ancak 25

yaşındaki bestecinin orkestrasyon alanında henüz yeterli derecede bilgisi olmadığı için eserin orkestrasyonunu Ferde Grofé hazırlamıştı. Gershwin, Boston'a yapmış olduğu bir tren yolculuğu sırasında rapsodisinin temalarını kulaklarında ilk olarak duymuş ve eserini Amerikan müziğinin bir çeşit kaleidoskopu (çiçek dürbünü) olarak tanımlamıştı. Hatta ona ilk olarak *Amerikan Rapsodisi* başlığını uygun gördüyse de *Rhapsody in Blue* adı o sırada benzer isimli tabloların yer aldığı, Proust'u da derinden etkileyerek adının harflerinden romanında Elstir karakterini yaratmasına sebep olan, James McNeill Whistler'in bir sergisini gezen ve baştaki klarnet solosunun sonradan partisyona eklenmesinde de etken olduğu gibi Ira tarafından tavsiye edilmişti.

1924 yılından beri iki kardeş, Ira ve George Gershwin, birlikte çalışmaktaydılar. Ira güfteleri yazıyor, George ise müziği besteliyordu ve George'un 1937'deki zamansız ve ani vefatına kadar beraber Broadway için neredeyse iki düzine müzikal yaratmışlardı. Onların bu ortak çalışmalarına tanık

An American in Paris

A New Musical

olurken hiç şüphesiz akla çağdaşları, bizim Rey kardeşler geliyor: *Lüküs Hayat*, *Deli Dolu*, *Saz Caz* ve *Adalar* gibi sevilen operet ve revüleri ülkemizin sanat dağarcığına kazandıran ve Paris'in bohem havasını solumuş olan Ekrem ve Cemal Reşit Rey. Paris'in cazibesi genç George'u da kendisine çekmekte gecikmedi; *Rhapsody in Blue* gibi bir eser yaratmıştı, *Time* dergisine kapak olmuş, ülkesinde ve dünyada tanınmış bir besteciydi, ama teorik ve teknik anlamda hâlâ eksikleri olduğunu hissediyordu. 1926'da Maurice Ravel'den ders almak üzere Paris'e gitti, ama Fransız besteci böylesine orijinal bir müzik diline sahip olan çağdaşına hiçbir ders veremeyeceğini ileri sürüp, "Birinci sınıf bir Gershwin iken neden ikinci sınıf bir Ravel olasın?" diyerek onu geri çevirdi. Ama Ravel yine de Gershwin'i Ulvi Cemal Erkin'le İdil Biret'in de öğretmeni olmuş olan Nadia Boulanger'ye yollamadan edemedi. Ancak Boulanger de Ravel'in görüşünü benimseyerek Amerikalı besteciye öğrencisi olarak kabul etmedi.

1928'de Gershwin Londra üzerinden Paris'e geri döndü ve hayranlık duyduğu Avrupalı modern bestecilerle yeni

MGM'in çektiği Paris'te Bir Amerikalı filminin afişi, 1951

eser *An American in Paris*'e dönüşecekti. Besteci Paris'teyken birkaç tane de pompalı taksi kornası satın alarak New York'a dönmüştü. Bunları *An American in Paris*'in partiyonuna ekleyecek ve dördünü birden sırasıyla A, B, C ve D olarak

bağlantılar kurdu. Paris'ten Viyana'ya geçti ve trende *Lyric Suite*'ini çalıştığı Alban Berg'le tanışarak onu ziyaret ettiği dairende bestecinin huzurunda piyano çaldı. Gershwin, Berg'e o kadar büyük bir hayranlık duyuyordu ki Berg'in imzalı bir fotoğrafı New York'taki dairesinin duvarını süsleyen resim ve fotoğraflar arasındaki yerini bulmakta gecikmedi. Gershwin'in kendisi de aynı zamanda amatör bir ressamdı ve hatta zaman zaman beraber tenis oynadığı Arnold Schoenberg'in yağlı boya bir portresini dahi yapmıştı. Gershwin'le Schoenberg'i beraber tenis oynarken dahi hayal etmek bile enteresan bir duygu; kaldı ki elinde tuval Amerikalı besteciye ikinci Viyana ekolünün duayeninin portresini yaparken düşünmüyorum.

Gershwin 1926'da Paris'ten çantasında *Very Parisienne* adını verdiği "rapsodik bir bale" fragmanı ile geri dönmüştü. İki sene sonra bu tamamlanmamış

An American in Paris filminden bir sahnede Gene Kelly ve Leslie Caron

Charles Trenet 1951'de *L'âme des poètes* şarkısını kaydetti

Gershwin, 1926'da Maurice Ravel'den ders almak üzere Paris'e gitti, ama Fransız besteci böylesine orijinal bir müzik diline sahip olan çağdaşına hiçbir ders veremeyeceğini ileri sürüp, "Birinci sınıf bir Gershwin iken neden ikinci sınıf bir Ravel olasın?" diyerek onu geri çevirdi.

etiketleyecekti. Ancak ileriki performanslarda şefler bu harfleri La, Si, Do ve Re tonları olarak yanlış yorumlayacak ve *Paris'te Bir Amerikalı* her duyulduğunda içinden geçen Paris taksileri hep bu kakofoni içerisinde bir arada klaksonlarını çalacaklardı. Paris'in taksileri 1951'de Metro-Goldwyn-Mayer *Paris'te Bir Amerikalı*'yı Gershwin'in *I Got Rhythm, I'll Build a Stairway to Paradise, S Wonderful* ve *Love is Here to Stay* gibi sevilen şarkılarını da kullanarak Vincente Minelli'nin direktörlüğünde, içinde 17 dakikalık bir de bale bulunan görkemli bir filme dönüştürdüğünde de göze çarpıyordu. Dahası savaştan yeni çıkmış, özlem dolu, masum ve belki de hâlâ estetik güzelliğin o umursamaz, sert kaş çatışlarıyla sıkıcı ve sıradan bulunmadığı bir romantizmin, teknolojikten uzak, düşük tempolu bir hayatın beyaz perdedeki en güzel akislerinden birine dönüşmüştü bu film. Bugün içinde 17 dakikalık bir balenin yer aldığı bir filmin, insanları durmadan bir yerden diğerine telaş içerisinde sürüklemek endişesi taşıyan popüler kültüre gömülmüş bir dünyada, herkesin sabretme takatının ayarı kaçmışken beyaz perdedeki yerini bulabileceğini hayal edebilir misiniz?

2011'de filmin 60. yılı anısına Warner Bros. tarafından hazırlanan dijital ortamda restore edilmiş versiyonunu izlerken yine de insan çağımızın teknolojisine şükretmeden geçemiyor. 1950'lerin Paris'ini o renkler içerisinde izlerken, aynen Dominion Tiyatrosu'nda o akşam hissettiğim gibi, Frankofon bir kültürde yetişmiş babamın Belçika'daki öğrencilik yıllarından muhtemelen kulaklarında kaldığı ve zaman zaman da söylediği Charles Trenet'nin *L'âme des poètes* şarkısı nedense aklıma geliyor. *Longtemps, longtemps, longtemps / Après que les poètes ont disparu* sözleriyle açılır

o *Şairlerin Ruhu* adlı şarkı ve şairler gittikten sonra uzun süre şarkılarının sokaklarda yankılandığını, kalabalıkların o şairlerden bihaber, onların isimlerini unutsalar da şarkılarını söylediklerini anlatır. Ne enteresan ki Trenet 1944'te vefat eden şair Max Jacob'a ithaf ettiği bu şarkısını MGM'in *Paris'te Bir Amerikalı* filmi çektiği aynı yıl olan 1951'de kaydetmişti. Şairler gittikten sonra onların hafifleyen ruhları ve şarkıları kimini mutlu, kimini hüznü yapar, kız, ya da oğlan olsun, burjuva, sanatçı, ya da "vagabond"; yani göçebe olsun. Şimdi Trenet'nin sesinden *L'âme des poètes*'i dinleyin ve *Paris'te Bir Amerikalı*'yı izleyin; 1951'e geri gidin, zamanı ve ülkeleri aşın ve aşığı olduğunuz güzelliklerin izinde, kendi dünyanızda bunları keşfeden, yaşayan ve yaşatan bir insan olduğunuzu hissedin.

Eğer ola ki yolunuz Londra'ya düşerse 1953'te önce Paris'te, ardından da "Londra'da bir Türk" olan Tanpınar'ın İnci Enginün ve Zeynep Kerman'ın bize aktardığı günlüğünün satırlarından 8 Ağustos 1953'te kaydettiği şu cümlelerine kulak verin: "Dün sabah erkenden Hyde Park'a gittim. Kuğuların uçuşunu seyrettim. Hiçbir rüya bu kadar güzel olamazdı. Bembeyaz hayvanların bir müjde gibi insana gelişi... Hele kuğunun uçuşu ve suda kanatları açık ilerleyişi muhakkak ki yeryüzünde görülebilecek şeylerin en güzellerinden biridir. Kuğu uçarken bir şeyin realize olduğunu hissediyorsunuz. Çok istisnâî bir şey. Hyde Park son derece güzeldi. Sisi, bir inci içinden dünyaya bakıyorsunuz hissini veriyordu. Tabiata muhtacım. Garip değil midir ki, Londra'yı gider ayak hemen sevdim." (*Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa*, Dergâh Yayınları, 2007, s. 86-87) Dominion'da Paris üzerine perde çoktan inmiş, dışarıda Londra'nın sokak sesleri, taksi kornaları ve yağmur hâlâ dinmemiştii...

Emre Aracı'nın *Andante*'deki geçmiş yazılarının tamamına www.emrearaci.weebly.com adresinden ulaşabilirsiniz.

Londra sisinde Hyde Park, 1950'ler